

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та управління навчальним закладом

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИКІВ І
ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Управління навчальним закладом
спеціальності 073 Менеджмент
Олеся ЛОМАЧИНСЬКА

Науковий керівник:
Світлана ПОЛЩУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та управління
навчальним закладом

Рецензент:
Мар'яна ГОРДІЙЧУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИКІВ ТА ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	7
1.1. Педагогічні умови формування взаємодії керівників та персоналу освітніх закладів	7
1.2. Проблема готовності до взаємодії керівників закладів загальної середньої освіти з їх персоналом	21
РОЗДІЛ ІІ. ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИКІВ І ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ЗСО	33
2.1. Створення умов в освітньому середовищі школи як шлях до взаємодії її керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти	33
2.2. Мотиваційний підхід до спільної діяльності та взаємодії керівника школи та педагогічного персоналу	43
2.3. Управління розвитком творчої діяльності педагогічного колективу та керівника закладу загальної середньої освіти	57
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах ринкових відносин потрібні нові підходи до вирішення соціально-економічних проблем, глибоке розуміння суті управління та його форми. Особливо важливим є висвітлення управлінської діяльності в освітній сфері, включаючи і заклади загальної середньої освіти, що викликана, в першу чергу, реформування вітчизняної системи освіти. Це в свою чергу викликає необхідність переосмислення процесу управління, оскільки саме від управлінської діяльності в переважній більшості залежить успіх закладу загальної середньої освіти, його авторитет і конкурентоспроможність.

При цьому слід зазначити, що ефективність управлінських процесів і прийнятих керівником рішень на теренах закладів загальної середньої освіти у визначальній мірі залежать від цінностей, які домінують в конкретному навчальному закладі. В цьому контексті особливе місце викликає діяльність та взаємодія керівників та персоналу закладів загальної середньої освіти. Саме на вирішення питань управлінського характеру націлений вітчизняний менеджмент, основним завданням якого є: зробити людей здатними до спільних дій шляхом окреслення спільних цілей, визначення для них цінностей, створення правильної структури організації (освітнього закладу), формування необхідних трудових навичок і забезпечення кваліфікаційного розвитку. Чинником виконання цього завдання стає не наказ, а власні бажання, що можливо тоді, коли працівник розраховує на якийсь задовільний для себе результат від ефективної діяльності закладу. У зв'язку з цим, керівник закладу ЗСО займає позицію координатора спільної праці, спрямованої на досягнення спільної мети навчального закладу, не нав'язуючи своїх готових рішень. Тобто керівник закладу загальної середньої освіти і підпорядковані йому підопічні (учительський колектив) починають виконувати свої функціональні обов'язки на основі їх спільної взаємодії, основою якої є концепція «виробничої демократії».

Ця концепція спрямовує свої зусилля на перерозподіл організаційних рішень у закладах загальної середньої освіти за рахунок часткової передачі адміністрацією школи своїх повноважень учительської у колективу. Фактично йдеться про передачу на певний період освітнім працівникам (вчителям) найбільш трудомістких, повсякденних функцій контролю за якістю ведення навчально-виховного процесу і нагляд за станом трудової дисципліни серед колективу школи. Такий підхід до здійснення управління навчальним закладом сприяє успішному вирішенню поставлених перед освітнім закладом завдань, що позитивно впливає на зростання іміджу закладу загальної середньої освіти, його конкурентоспроможність. це дає нам підстави зробити висновок, що вибрана на тему дослідження є актуальною.

Об'єкти дослідження – формування умов взаємодії керівників та персоналу закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: засоби та методи забезпечення спільної діяльності та взаємодія керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти.

Мета дослідження: обґрунтувати доцільність взаємодії керівників та персоналу освітніх закладів; виявити шляхи та засоби забезпечення спільної діяльності та взаємодії керівника та персоналу школи, обґрунтувати (довести) доцільність такої взаємодії.

Гіпотезою дослідження є: обґрунтування доцільності створення відповідних умов освітнім середовищем школи з метою забезпечення взаємодії між керівником та педагогічним колективом.

Висунута мета та висунута гіпотеза посприяли обґрунтуванню і розкриттю теми наших досліджень, які передбачають комплекс організаційних міроприємств з метою поліпшення взаємодії між керівником освітнього закладу і його учительський складом.

Визначена мета та висунута гіпотеза посприяли обґрунтуванню і розкриттю теми наших досліджень, які передбачають комплекс

організаційних заходів з метою поліпшення взаємодії між керівником освітнього закладу і його учительським складом, а саме:

- дослідження педагогічних умов формування та забезпечення взаємодії керівників та персоналу закладів загальної середньої освіти;
- виявлення проблем готовності до співпраці та взаємодії керівників освітніх закладів і педагогічних працівників;
- обґрунтувати важливість та виявити шляхи створення умов в освітньому середовищі школи, направлених на поліпшення взаємодії та співпраці трудового колективу навчального закладу (керівника та педагогічних працівників);
- розкрити сутність і зміст мотиваційного підходу з метою застосування його в освітньому закладі;
- обґрунтувати процес здійснення управління розвитком творчої діяльності педагогічного колективу та керівника закладу загальної середньої освіти.

Теоретико-методологічні основи дослідження є:

- нормативно-правова база законодавчі акти та постанови директивних органів України з питань реформування вітчизняної освітньої системи;
- наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців з досліджуваної проблеми.

Організація дослідження. Для розв'язання окреслених завдань нами були використані наступні методи:

- теоретичні: особистісно-структурний аналіз; порівняльно-зіставний аналіз;
- обсервації: спостереження, метод рейтингу, самооцінки тощо, які безпосередньо дають можливість виявити та встановити особливості діяльності та взаємодії керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти.

База дослідження. Заклади загальної середньої освіти смт. Нова Ушиця.

Наукова новизна:

- досліджено теоретичні основи особливості діяльності та взаємодії керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти;
- досліджено умови освітнього середовища, які направлені на забезпечення взаємодії керівників та педагогічного персоналу;
- обґрунтовано вплив та значення мотиваційного підходу в забезпеченні взаємодії та співпраці керівника навчального закладу з персоналом;
- обґрунтовано шляхи та засоби поліпшення процесу управління розвитком творчої діяльності педагогічного колективу та керівника закладу загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи були апробовані на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Інноваційна діяльність: пріоритети розвитку сучасного здобувача освіти» (12 травня 2022 року) з доповіддю «Технологія розробки концепції та комплексно-цільової програми розвитку школи», а також на засіданнях кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка.

Публікації. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи магістра викладено в одній статті, опублікованій у збірнику матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (12 травня 2022 р.). Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко, 2022. 84 с., С. 39-42.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, а також містить рисунки.

ВИСНОВКИ

Сучасний характер суспільного розвитку висуває нові вимоги до посади керівника навчального закладу, його управлінської компетентності та культури взаємодії з педагогічними персоналом. Саме на це націлений зміст і основні положення «Національної доктрина розвитку освіти України XXI століття», яка передбачає пріоритетні в управлінні закладами освіти принципи гуманізму, демократії, колегіальності, співуправління, поваги та довіри до персоналу. Гуманістична парадигма управління закладом освіти полягає в реалізації ідей людського виміру: повага до прав і гідності людини, турбота про її благо та розвиток, створення належних умов для різнобічної діяльності. У цьому контексті велика увага приділяється особистості, її розвитку, самореалізації.

Політика в галузі освіти спрямована на підготовку керівника-професіонала, який поєднує фундаментальні теоретичні знання й практичні уміння, гуманістичні переконання та здатність до інновацій. Такий стан теорії та практики менеджменту в освіті вимагає розв'язання низки суперечностей, насамперед: між вимогами сучасності до змін в управлінні закладом освіти та незавершеністю розроблення теоретико-методологічного підґрунтя інноваційного менеджменту; між необхідністю впровадження інноваційних гуманістичних технологій управління та недостатньою готовністю до цього керівників [41].

Як висновок, ми можемо стверджувати, що питання взаємодії керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти на сьогоднішній день є досить актуальним.

Зважаючи на актуальність даної теми, нами були проведені дослідження, які стосуються питань особливостей діяльності та взаємодії керівників і персоналу закладів загальної середньої освіти, що дозволяє нам зробити наступні висновки:

- керівник закладу загальної середньої освіти був винен постійно бути прикладом у дотриманні законності та дисципліни; вивчати індивідуальні якості підлеглих; дбати за згуртованість колективу тощо;
- пріоритетним в управлінні закладами освіти є принципи гуманізму, демократії, колегіальності, співуправління, поваги та довіри до персоналу;
- від стилю управління керівника в значній мірі залежить готовність персоналу освітнього закладу до співпраці та взаємодії;
- важливим кроком до взаємодії керівника з персоналом освітнього закладу є: модернізація системи управління, використання мотиваційного підходу, задоволення власних потреб працівників;
- стимулюючим фактором до співпраці керівника та персоналом педагогічного персоналу є: конкуренція, впровадження нововведень, розвиток творчих здібностей, використання системного підходу.

На основі проведеного нами дослідження, ми можемо зробити висновок про те, що на процес управління розвиток творчої діяльності педагогічного колективу та керівника закладу загальної середньої освіти великий вплив здійснюють особистісні якості, професійна компетентність, загальна культура і авторитет керівника. Важливими чинниками, які здійснюють безпосередній вплив на розвиток творчого потенціалу педагогічного колективу є такі організаційно-управлінські параметри: психологічний мікроклімат в колективі; оточення; організаційна та корпоративна культура керівника освітнього закладу; матеріально-технічна база, стиль керівництва; рівень соціального розвитку трудового колективу; система стратегічного й оперативного планування; організаційна структура закладу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акцораева Н.Г., Солдатов О. М. Організаційне поведінку: Навчальний посібник. Йошкар-Ола: МарГТУ, 2004, с. 98-101.
2. Аткинсон М., Рае Т. Чойс. Пошаговая система коучинга: Наука и искусство коучинга. Пер. с англ. Киев : Изд-во Companion Group, 2009. 256 с.
3. Балл Г.О. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її ставленню: орієнтири психологічного аналізу // Професійна освіта: педагогіка і психологія / За ред. Т. Левицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. Ченстохова; Київ, 2000.
4. Блохіна І.О. Організаційна культура в освітньому процесі: значимість освітнього середовища / І.О. Блохіна // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Т. VIII, част.9. К., 2006. С. 33-41.
5. Блохіна І.О. Основні концептуальні підходи до визначення структурно-змістовних компонентів організаційної культури / І.О. Блохіна // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. № 11 (35). С. 54-59.
6. Блохіна І.О. Розвиток креативності як складової когнітивного компоненту професійно-етичних настановлень майбутніх керівників підрозділів ВНЗ / І.О. Блохіна // Етичні та духовні засади розвитку людини і суспільства: Тези XI науково-практичної конференції (26-27 травня 2011р., м. Київ, Україна). К.: «Арктур-А», 2011. С. 57-60.
7. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навчально-методичний посібн. / Г.П. Васянович. Львів : Норма, 2005. 343 с.
8. Верещагіна Л.А., Кареліна І.М. Психологія потреб та мотивація персоналу: Наукове видання. – Х.: Вид.-во Гуманітарний центр, 2002.
9. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000. – N 46. – ст. 393.

10. Вірковський А.П. Інноваційна діяльність педагога і студента як умова формування інноваційної культури / А.П. Вірковський// Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2005. Вип. 24. С. 49-51.
11. Власова О.І. Соціальна психологія організацій та управління. Підручник/ Власова О.І., Никоненко Ю.В. К.: Центр учбової літератури, 2010. 398 с.
12. Гірняк О.М., Лазановський П.П. Менеджмент: теоретичні основи і практикум: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: «Магнолія плюс», Львів: «Новий світ-2000», 2003. 336 с.
13. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. Монографія / Л. І. Даниленко. 2-е вид. К.: Логос, 2002.
14. Енциклопедія освіти/ Акад.пед. наук України; гол. редактор В.Г.Кремень.-К.:Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
15. Жарова Є.Ю. Довірчі відносини з персоналом: плюси і мінуси // Відділ кадрів, 2008. № 4. С. 24-28.
16. Забродін Ю.М. Психологія особистості та управління людськими ресурсами: Навч.метод. посібник. Л.: Фінстатінформ: КноРус, 2002.
17. Залевський Г.В. Теорія суб'єкта і фіксовані форми поведінки // Психологічний журнал, 2003. № 3. С. 32-36.
18. Завалевський Ю.І. Особистісно орієнтований підхід у формуванні конкурентоспроможного фахівця / Ю.І. Завалевський, Н. С. Савінова. Рівне: РДГУ, 2008. 249 с.
19. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електроний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
20. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002.
21. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України, 2017. № 38-39. С. 380.

22. Захаренко О.А. Слово до нащадків/ О.А.Захаренко.-К.: СПД Богданов А.М., 2006.-216с.
23. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
24. Зязюн І.А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2000. № 1.
25. Зязюн І. Аксиологічні ресурси педагогічної дії / І. Зязюн // Етика і естетика педагогічної дії: зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Випуск 1. К. ; Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2011. С. 9-24.
26. Іванченко А.А. Вплив креативності на психофізіологічні функції організму/ А.А. Іванченко// Проблеми загальної та педагогічної психології, т. XII, ч.7. С. 158-135.
27. Іванченко А.О. Духовність як потенційна сутність креативного росту особистості/А.А. Іванченко//Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПНУ, т. XII, ч.3. С. 179-186.
28. Карамушка Л.М. Психологія управління: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2003, 344 с.
29. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навч. посібник. – К.: Міленіум, 2003. 344 с.
30. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Організаційна культура загальноосвітніх навчальних закладів: науково-методичний посібник / Л.М. Карамушка, А.М. Шевченко. Біла Церква : КОПОПК, 2013. 104 с.
31. Ковальов В.І. Мотиви поведінки і діяльності. К.: Наука, 1998.
32. Колот А.М. Мотивація персоналу: Підручник. К.: КНЕУ, 2002.
33. Колот А.М. Мотивація, стимулювання і оцінка персоналу: Навч. посіб. К.: Вид-во КНЕУ, 1998.

34. Конаржевський Ю. А. Менеджмент та внутрішньошкільне управління / Ю.А. Конаржевський. Д.: Центр «Пед. пошук», 2000.
35. Конаржевський Ю.А Менеджмент і внутрішньошкільне управління. К.: Центр педагогічний пошук, 2000, 24 с.
36. Корогод Н.П. Управління системою науково-методичної роботи в технікумах: Навч. посіб. Дніпропетровськ: Пароги, 2005. 143 с.
37. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище // Учитель. 1999. № 11-12.
38. Кремень В.Г. Якісна освіта як вимога ХХІ століття / В.Г. Кремень // Проблеми та перспективи національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць / [за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського]. Харків: НТУ “ХП”, 2007. Вип. 15-16 (19-20). С. 3-10.
39. Кучерявий І.Т., Клепніков О.І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: Навч. посібник/ І.Т.Кучерявий, О.І.Клепніков. К.: Вища школа, 2000. 288с.
40. Лук'янчук А.М. Мотивація професійної діяльності педагогічних працівників: Методичні рекомендації. Біла Церква: БІПО ДЗВО УМО, 2020 . 16 с.
41. Мармаза О.І. Гуманістичний контент удосконалення взаємодії керівника закладу освіти з персоналом / О. І. Мармаза // Джерело педагогічних інновацій : наук.-метод. журн. / Харків. акад. неперерв. освіти ; [голов. ред. Л. Д. Покроєва]. Харків. : ХОНМІБО, 2021. Вип. № 2 : Формуємо партнерську взаємодію. С24-28.
42. Мармаза О.І. Інновації в менеджменті освіти: монографія. Харків : Основа, 2019. 128 с.
43. Мармаза О.І. Менеджмент освітньої організації / О.І. Мармаза. Х.: ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.
44. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості. Психологія і педагогіка життєтворчості/ І.О.Мартинюк. К.- 1996. 792 с.

45. Маслов В.І. Теорія та методика організації безперервного підвищення кваліфікації керівників шкіл/В. І. Маслов. К.: ЦППККО, 1990.
46. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті.К.: Вид-во «Шкільний світ», 2001.
47. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
48. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма/Л. Овсянецька // Соціальна психологія. 2004. № 2. С. 140- 145.
49. Організація та розбудова громадсько активної школи як осередку розвитку громади: навч.-метод. посібник / [Г. Єльнікова, Л. Даниленко, Н. Клокар, Т. Сорочан, Н. Софій та ін.] / За заг. ред. Г. Єльнікової; Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». К. : СПД-ФО Парашин К.С., 2007. 172 с.
50. Освітній менеджмент. Навчальний посібник, За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки, К.: Шкільний світ, 2003. 400 с.
51. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчально-тематичний план і програма курсу для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів /Укл. С.О. Сисоєва, В.І. Барко, І.В. Бушовський та ін. К., 1991. 32 с.
52. Петренко І.В. Психологічні механізми розгортання соціального діалогу в освітньому просторі / І. В. Петренко // Актуальні проблеми психології, 2014. Т. 5, Вип. 14. С. 170-176.
53. Пікельна В.С. Теоретичні основи управління (Шкоलाзнавчий аспект): Метод. посібник / В.С.Пікельна. К.: Вищ.шк., 1990. 175с.
54. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. К., 1988. С.5-60.
55. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14

грудня 2016 р.; Концепція // Офіційний вісник України, 2017 р. № 1. С. 84 / Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.

56. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навчально-методичний посібник (ред. рада: В.Даній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Т.Єрмаков (наук. ред). та ін. К., 1996. 792 с.

57. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник/ Сисоєва С.О. К.: Міленіум, 2006. 344 с.

58. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість у науковому просторі педагогіки / С.О. Сисоєва // Філософія педагогічної майстерності : зб. наук. праць / [редкол. Н. Г. Ничкало (голова) та ін.]. Київ ; Вінниця : ДОВ "Вінниця", 2008. С. 51-58.

59. Сидоренко Т. Творчість у діяльності вчителя // Рідна школа, 2001. №5. С.55-57.

60. Семенов Ю. Особистісно-діловий потенціал ефективного керівника в контексті організаційної культури // Людина і праця, 2008. № 5. С. 48-52.

61. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчальний посібник. К.: ІСДОУ, 1994.112 с.

62. Станіславська М.В. Психологічні особливості організаційної культури як чинника вибору особистістю майбутнього місця роботи/ М.В. Станіславська//Актуальні проблеми психології. – Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 31-32. Збірник наукових праць/ За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. К.: Вид-во «А.С.К.», 2011. 360 с.

63. Сущенко А.В. Декотрі концептуальні положення виховання гуманних стосунків у шкільному педагогічному процесі // Педагогіка і психологія. 1999. №1.

64. Тевлін Б. Актуалізація і розвиток потенціалу педагогічних працівників / Бастіан Тевлін //Школа. 2007.№1.С.17-22.

65. Тіхонова Н.Г. Становлення та розвиток взаємозв'язку школи, сім'ї і громадськості у вихованні учнів / Н.Г. Тіхонова // Народна освіта, 2016. Вип. 2. С. 66-72.
66. Тимошко Г.М. Сучасні наукові погляди на організаційну культуру керівника ЗНЗ в міждисциплінарному аспекті [Електроний ресурс] / Г. Тимошко // Теорія та методика управління освітою, 2013. – Вип. 10. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/10/51.pdf>.
67. Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості/. Р.В.Ткач. Запоріжжя: В-во ЗДІА, 1999. 24 с.
68. Токарева Н.М. Психологічні виміри діалогізації сучасного освітнього простору / Н.М. Токарева // Проблеми сучасної психології, 2018. Вип. 40. С. 373-384.
69. Топузов О.М. Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти . Український педагогічний журнал. № 3 (2018), 2018. С. 48-59.
70. Управління розвитком школи/За ред. М.М. Поташника та В.С. Лазарева. К.: Нова школа, 1995.
71. Філіпчук Г. Освітній аспект державно-громадянського діалогу / Г. Філіпчук // Українознавство, 2013. № 1. С. 170–174.
72. Цина А. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці в галузі освіти / А. Цина // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки, 2012. Вип. 9. С. 310-315.
73. Черепанова С.О. Філософія освіти: буття людини в універсумі культури // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць. Львів, 1999. Вип.4.
74. Шамова Т.І. Менеджмент в управлінні школою: навч. посібник для слух. сист. ППК організаторів освіти / Т.І. Шамова, Н.В. Немова, К.Н. Ахлестін та ін; за ред. Т.І. Шамовою. К.: ІПП «Видавництво Магістр», 1995.

75. Шевцова Ю.О. До питання управління сучасним загальноосвітнім навчальним закладом. Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід / Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 листопада 2016 р. Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2016. 208 с.

76. Шевченко Н.В. Соціальне партнерство в освіті: конфліктний підхід як методологічна орієнтація / Н.В. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2013. № 3. С. 160-168..

77. Менеджмент у державному управлінні: особлива частина: навч. посіб. / Петков В.П., Петков С.В., Наливайко Л.Р., Комісаров О.Г., та ін.; за заг. ред. Петкова В.П. К.: КНТ, 2017. 216 с.

78. Рудик Л.М. Теоретичні аспекти управління розвитком творчого потенціалу педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу. Збірник матеріалів всеукраїнської студентської науково-практичної он-лайн конференції: «Сучасна студентська наука як основа майбутнього потенціалу української нації» Київ, 2022. С. 44-54.